Олександр БЄЛЯЄВ

ЗАМОК ВІДЬОМ

1. ВТІКАЧ

У Судетах з півдня на північ тягнуться кристалічні Регорнські гори. Їхні широкі округлі вершини поросли хвойним лісом. Серед цих гір, що височать майже в центрі Європи, є такі глухі закутки, куди не доходить навіть відгомін грозових подій у світі. Мов величні колони готичного храму, здіймаються до зелених склепінь стовбури сосен. Їхнє верховіття таке густе, що навіть яскравого літнього дня в цих гірських лісах панує зелений присмерк, тільки де-не-де прошитий гострим сонячним променем. Земля вкрита таким товстим килимом соснової глиці, що нога ступає зовсім безшумно. Жодна травинка, жодна квіточка не в силі пробитися крізь цей товстий шар. У таких місцях не ростуть ні гриби, ні ягоди. Мало тут і лісової живності. Коли-не-коли, пролітаючи, відпочине на сучку мовчазний ворон. А якщо немає грибів, ягід, птаства та звірів, то не заходять сюди і люди. Тільки лісові галявини та болота, як оазиси, пожвавлюють похмуро-величну лісову одноманітність. Гірський вітер шумить у хвої, сповнюючи ліс сумовитою мелодією. Нижче, біля підніжжя гір, по селах живуть люди, працюють на тартаках і в шахтах, ведуть нужденне сільське господарство. Але сюди, на височінь, не забивається навіть біднота по хмиз: дуже тяжкий і довгий шлях.

І старий лісник Моріц Вельтман сам не відає, що і від кого він стереже.

— Відьом у старому замку охороняю, — іноді усміхаючись каже він своїй старій Берті. — Оце й уся робота.

Навколишні мешканці обминали ділянку лісу біля вершини гори, на якій стояли руїни старовинного замка: Одна з його веж ще добре

збереглася, але й у ній давно ніхто не жив. Про цей замок, як звичайно, ходило багато легенд, що передавалися з покоління в покоління. Населення довколишніх сіл було впевнене, що в руїнах старого замка живуть відьми, привиди, упирі, вовкулаки та інша нечисть. Поодинокі сміливці, які наважувалися наблизитись до замка, або подорожні, що, заблукавши, випадково натрапляли на нього, запевняли, що бачили, як там мелькали у вікнах тіні, і чули страхітливі зойки невинних немовля, котрих відьми викрадали і вбивали для своїх чаклунських потреб. Дехто навіть твердив, що бачив тих відьом, коли вони бігли лісом до замка, перекинувшись на білих вовчиць з закривавленою пащекою. Цим байкам сліпо вірили. І селяни десятою дорогою обминали страшне, нечисте місце.

Але старий Моріц, який побачив світа, перш ніж доля закинула його в цю дику місцевість, не вірив байкам, не боявся відьом і сміливо ходив мимо замка під час лісових обходів. Моріц добре знав, що серед ночі кричать не діти, яких буцімто ріжуть страшні відьми, а сови, що привиди, то витвір лякливої уяви, наполоханої грою місячного світла й тіней.

Берта не дуже йняла віри цим поясненням Моріца і потерпала за нього, але він тільки сміявся з її полохливості.

— Навіщо я здався відьмам? Я ж не безгрішне немовля, — сміючись заспокоював він дружину, коли вона умовляла його не ходити поблизу замка, особливо вночі.

Була ще одна людина, котра ставилась без будь-якої шанобливості до відьом старого замка. Це чеський юнак Йосиф Ганка.

Коли німці захопили Судети, він попав до трудового табору. Вільнолюбивий Ганка втік звідти і кілька днів блукав у горах. Тимчасово йому стала притулком уціліла вежа відьомського замка. Знаючи забобонний страх навколишнього населення до цієї місцини, він почував

себе тут до певної міри в безпеці. Голод змушував його блукати лісом, шукаючи їжі, але ці пошуки мало що давали, і юнак дедалі більше знесилювався. Якось, коли він, геть виснажений, відпочивав біля болота, на нього натрапив Моріц Вельтман. Старий лісник суворо запитав юнака, хто він і що тут робить. Йосиф подивився на лісника і зрозумів, що старий зовсім не злий, хоча й звернувся до нього суворо. Повагавшись трохи, Ганка вирішив розповісти свою нехитру історію.

Вислухавши його відверту розповідь, лісник замислився. Ганка не помилився: у старого Моріца було добре серце. "Вельтман — німець, Ганка — чех, — думав лісник. — Ну то й що?" Вельтман сам прожив нелегке трудове життя і знав, що всі хазяї на один копил, а бідацька доля скрізь однакова.

— Чого ж тобі тут гинути? — промовив нарешті Моріц. — Ходімо зі мною. Моя стара знайде й для тебе шматок хліба.

Це було сказано вже таким ласкаво-батьківським тоном, що Ганка не вагаючись почвалав за Моріцом.

Вельтмани жили самотою в своєму будиночку. Син їхній помер ще дитиною, а дочка працювала на фабриці в Брно. Стара Берта радісно прийняла Ганку. Так Йосиф несподівано став членом сім'ї Вельтманів.

Берта дбала про нього, як про рідного сина, з сльозами та обуренням слухала розповіді Йосифа про його життя в трудовому таборі, про жорстокість нових хазяїв. Йосиф почував би себе зовсім щасливим у цих простих добрих людей, якби його не пригнічувала думка, що він обтяжує їх, уриваючи шматок з їхнього нужденного столу. Правда, він допомагав Берті по господарству, але цього було не досить. Йосиф ходив у ліс, щоб запастися на зиму паливом — збирав хмиз і бурелом. Берта боялася за нього, умовляла хлопця не ходити далеко від дому. Він обіцяв їй не спускатися з гори до людей і не наближатися до

страшного замка. Проте останньої обіцянки він не дотримувався і часом досить близько ходив біля замка.

Одного разу він ішов уже пізно ввечері повз руїни з оберемком хмизу. В лісі майже смеркло, але на галявині довкола замка ще тремтіло непевне світло. Темними химерними масами громадились руїни. Чітким силуетом вимальовувалася на тлі неба вціліла вежа. Йосиф кинув байдужий погляд на цю високу круглу вежу і мало не скрикнув од подиву.

2. ЗАГАДКОВІ МЕШКАНЦІ

Йосиф побачив, як у слабо освітленому вузькому вікні вежі промайнула тінь. Ганка не вірив у привиди, а проте відчув, як холодок пробіг у нього поза спиною. Світло і чиясь тінь промайнули також у сусідньому вікні. У вежі хтось ходив із свічкою чи лампою. Юнак мимоволі відступив у ліс, де було вже зовсім темно, і спостерігав далі. Незабаром він помітив блакитний димок, що здіймався над покрівлею вежі. "Відьми варять своє чаклунське зілля", — сказав би забобонний селянин. Але Ганка, помітивши цей димок, заспокоївся. Звичайно, у вежі поселились люди і готують собі вечерю. Але хто вони? Браконьєри? Тутешні місця непридатні для полювання. Контрабандисти? Кордон далеко. Можливо, такі ж утікачі, як і він? Це було найвірогідніше.

Ганка вирішив нічого не говорити про побачене Берті, щоб не хвилювати її. Але Моріцу треба сказати. Лісовий сторож повинен знати, що діється на його ділянці.

Неподалік від домівки Ганка зустрів Вельтмана з рушницею за плечима і з постійним своїм супутником — собакою. Йосиф розповів Моріцу про свої спостереження.

— Сьогодні вночі я постежу за замком, а завтра вранці піду туди. Я повинен знати, хто там оселився.

Ганка виявив бажання супроводжувати його, але Моріц не дозволив: Ганка перебуває на нелегальному становищі, йому не слід показуватися на люди.

— Дозволь мені бути хоча б на узліссі, недалеко від тебе, щоб допомогти тобі, якщо в цьому буде потреба, — просив Ганка.

На це Моріц погодився.

— Але виходь тільки тоді, коли це конче буде потрібно, якщо справа дійде до баталії.

Другого дня вранці Ганка вже стояв на своєму сторожовому посту, стежачи за Моріцом, який впевнено прямував через галявину до круглої вежі. Моріц встиг повідомити Йосифа, що ніч минула спокійно. Не кричали навіть сови, зачувши людей. До години ночі блимало світло у вікнах, а потім погасло, і все затихло. Яка зустріч чекає Моріца?

Старий зник за руїнами стіни, що з'єднувалася з круглою вежею. Йосиф, прислухаючись до кожного звуку, нетерпляче очікував його.

За кілька хвилин Вельтман повернувся і розповів Йосифові про свої відвідини замка. Коли Моріц постукав у двері, які вже були полагоджені, вийшов старий слуга. Вельтман пояснив, хто він і чому прийшов. Слуга пробурмотів: "Почекайте!" — і зачинив двері. Незабаром з'явився знову і подав Вельтману записку. Вельтман упізнав почерк господаря — Брока, якому належали всі навколишні ліси й копальні. Брок засвідчував, що пожильці оселилися в замку з його дозволу. Вимагав не турбувати їх і не чинити ніяких перешкод їхнім діям.

Записку цю нові пожильці, очевидно, припасли заздалегідь. Хто вони, навіщо поселились, Брок не вважав за потрібне пояснювати.

— Я зробив своє діло, — сказав Моріц, повертаючись з Йосифом додому. — Пан Брок звелів не турбувати пожильців. А навіщо їх турбувати? Нехай живуть, як хочуть. Але що означає "не чинити ніяких перешкод"?

— Очевидно, їм тут надається повна воля: полювати, рубати ліс, робити все, що їм заманеться, — зауважив Ганка.

— Усе це дуже дивно, — промовив Вельтман. — Але наше діло слухатись і не мудрувати.

Минуло ще кілька днів.

Вельтман удавав, що не помічає замка. Однак, проходячи мимо, він стежив за круглою вежею. Ганка з глибини лісу також часто спостерігав те, що робиться в старому замку.

Його мешканці жили відлюдно — ніхто не приходив до замка, ніхто не виходив звідти. Тільки одного разу, на світанку, Вельтман помітив, як до замка підлетів невеличкий безхвостий літак, схожий на кажана, знизився десь на подвір'ї, поміж руїнами; через кілька хвилин він піднявся і, зробивши зигзаг, зник за лісом. А Ганка побачив на даху вежі шпилі, проводи, сітки, яких раніше не було.

Йосиф і Моріц ніяк не могли додуматись, хто поселився в замку і що там відбувається.

Другого дня після того, як на даху вежі з'явилися таємничі установки, Ганка став свідком незвичайного явища, що глибоко схвилювало його.

Все загадкове привертає увагу людей. Цікавість викликає частково почуття самозбереження: незрозуміле може загрожувати прикрими несподіванками. Життя Ганки було вкрай одноманітне. Не дивно, що

замок надзвичайно цікавив його, і юнак годинами стежив за ним, ховаючись у гущавині.

Так і цього разу він стояв на своєму спостережному посту. Була темна тепла тиха літня ніч. У двох вікнах круглої вежі, як завжди, світився вогник. Але сьогодні він був досить яскравий, білий. Мешканці замка, мабуть, обладнали електричне освітлення. Темним провалом зяяв отвір великого вікна під самісіньким дахом вежі. В цьому вікні не було рами. Мабуть, воно виходило з нежилої кімнати. Проте саме це неосвітлене вікно привернуло увагу Йосифа. Його насторожений слух ловив якісь звуки, що йшли начебто з цього вікна. Чийсь приглушений голос. Неясний шум, потріскування, дзижчання... Зненацька у вікні з'явилася сліпучо яскрава вогненна куля завбільшки з велике яблуко. Неначе осяяні блискавкою, яскраво освітилися стовбури сосон. Куля вилетіла в отвір вікна і зупинилася в повітрі, ніби вагаючись, куди рухатись далі. Потім повільно рушила вперед від вежі по прямій, пролетіла кілька десятків метрів і почала повертати праворуч, дедалі прискорюючи рух, до одинокої старої сосни. Ось куля зовсім близько підлетіла до дерева, ковзнула по сучку, розщепивши його, і з оглушливим тріском ввійшла в стовбур. Сосна розкололася і в ту ж мить спалахнула, оповита димом і парою. З вікна вежі пролунав переможний крик. Потім з'явилася стареча голова з розкуйовдженим сивим волоссям, освітлена червоним полум'ям. Старий кілька секунд дивився на сосну, що палахкотіла, мов смолоскип, радісно всміхнувся, згодом підозріливо оглянув галявину, насупився і зник.

"Так ось які вони, ці мешканці замка! — подумав Ганка. — Небезпечні люди. Вони можуть убити людину, яка проходитиме мимо, спалити ліс. А Брок у своїй записці наказував Моріцу "не чинити ніяких перешкод". Дивний наказ, дивні люди, дивні справи їхні..."

Ганка розповів Моріцу все, що бачив. Старий лісник похитав головою і відповів:

— Діло хазяйське. Але нам з тобою краще триматися подалі від цього замка. В ньому, мабуть, справді оселилися злі духи... Ці люди, певно, роблять якісь досліди, що потребують цілковитої таємниці. Кращого місця, звичайно, не знайдеш. Моїй Берті не казав? І не кажи нічого. Не треба хвилювати стару.

3. ЗУСТРІЧ У ЛІСІ

Шуміли верхівки сосон. Але в лісі, як завжди, повітря, насичене запахом хвої, було непорушне. Ганка прямував до освітленої сонцем болотистої галявини. Йому почулися жіночі голоси. Це здивувало його: відьомський замок був поблизу, і сюди люди не ходили. Ганка наддав ходу, намагаючись, проте, ховатися за стовбурами.

Біля зламаної бурею сосни Ганка побачив двох жінок: стару в сірій сукні і молоду дівчину в чорному. Стара сиділа на землі й стогнала. Дівчина пробувала підвести її. Біля них лежав кошик.

По одягу Ганка зрозумів, що це не селянки. Але звідки тут могли взятися городянки? Розмірковувати було ніколи. Стара жінка потребувала допомоги, а молода видавалась такою тендітною. Ганка, не думаючи про себе, підбіг до жінок.

— Ви хворі? Вдарилися? Вам потрібна допомога? — звернувся він до старої по-чеськи.

Обидві жінки зачудовано глянули на нього. Ганна повторив своє запитання по-німецьки, в той же час уважно придивляючись до жінок. Сивоголова, стара, беззуба, з гачкуватим носом і випнутим уперед підборіддям, була страшна, неначе відьма. Зате молода дівчина видалася Ганці мало не казковою царівною, над якою тяжать злі чари. Чорна сукня підкреслювала блідість її юного зажуреного личка.

— Якщо людина звихнула ногу, то їй, звичайно, потрібна допомога, — невдоволено прошамкотіла стара.

— Я допоможу вам! — Йосиф легко підвів стару і, підтримуючи її під руку, запитав:— Куди вас відвести?

— Ой, — простогнала стара, важко спираючись на руку Ганки. — Куди? Додому, звичайно, в замок.

"А й справді, — подумав Ганка, — де ж і жити такій чаклунці, як не у Відьомському замку?"

Коли вони вийшли на галявину перед замком, у вікні вежі Ганка побачив голову старого, того самого, що виглядав з вікна, коли вогненна куля розчахнула сосну. Обличчя старого було заклопотане. Мабуть, його непокоїла довга відсутність жінок. Старий відійшов од вікна. Незабаром із замка вийшов інший старий у синьому фартусі. Він мовчки взяв скалічену жінку під руку, відсторонивши Ганку. Та кивнула Йосифові головою і щось пробурмотіла, мабуть, подякувала.

— Велике вам спасибі! — в свою чергу подякувала дівчина.

Ганка, провівши їх поглядом, пішов розшукувати Моріца, щоб розповісти йому про зустріч.

— Коли б це не накликало біди на твою голову, — сказав старий лісник, побоюючись за Ганку.

Від цього дня ліс і замок стали для Ганки ще цікавішими. Він ще уважніше почав стежити за вежею. Кілька разів, пізно ввечері і вночі, йому доводилося бачити вогненні кулі, що вилітали з вікна. Іноді вони розривалися в повітрі, іноді летіли кудись далеко за верхівки лісу, часом з гучним тріскотом вдарялись об землю і дуже рідко долітали до узлісся і розчахували дерева, немов блискавка. Очевидно, саме до цього й

прагнув старий, що випускав кулясті блискавки, але вони були не дуже слухняні і тільки вряди-годи досягали мети. А втім, одного разу куляста блискавка влучила так точно, що мало не виникла лісова пожежа. Проте цей небезпечний фейєрверк раптово припинився.

Блукаючи лісом, Йосиф плекав надію ще раз зустрітися з дівчиною в чорній сукні, хоча сам собі й не признавався в цьому. Можливо, ця дівчина і справді, як у казці, перебуває під владою лихих сил і чекає на свого рятівника.

І сподівання Ганки справдилися: через кілька днів він зустрів у лісі дівчину й стару.

Дівчина ласкаво всміхнулася йому як давньому знайомому, і навіть на зморшкуватому обличчі бридкої жінки з'явилося щось схоже на усмішку. Вони розговорились.

Марта, так звали стару, почала розпитувати Йосифа, хто він, де живе. Обережний Ганка сказав, що він син місцевого лісного сторожа.

Стара примружилась. Видно, не дуже вірила тому, що сказав юнак.

— А що ж ти тут робиш? Блукаєш та слухаєш, як ліс шумить? Не дуже втомливо для такого бравого молодика, — промовила вона.

— Тепер у місті важко знайти роботу, — ухилився від прямої відповіді Йосиф.

— Робота знайдеться скрізь і завжди, якщо доля ласкава. А ти, бачу, в сорочці народився, — зауважила стара. — Та ось, до речі, нам у замку робітник потрібен. Такий, як ти, — молодий, кмітливий. Чому б тобі не найнятися до нас на роботу замість того, щоб тинятися по лісу без діла? Я все бачу. Не дивись, що стара. Очі в мене, як у рисі. — І вона хитро примружилась, ніби бачила Йосифа наскрізь.

Слова старої та її несподівана пропозиція збентежили Ганку. Він мовчки стояв, понуривши голову.

— Чого ж ти мовчиш? — не вгавала стара. Вона поклала свою суху руку з гачкуватими пальцями на плече Ганки і, зазираючи йому в очі, промовила приглушеним голосом, як говорять змовники: — Не бійся. Нічого не бійся. Ми люди не цікаві. Хто ти, звідки, можливо, замітаєш якісь сліди — нам байдуже. Добре працюватимеш, то й під захист тебе візьмемо, якщо виникне потреба. І платою будеш задоволений. Не личить такому здоровому все життя на чужій шиї сидіти!

Ганка навіть здригнувся. Ця стара Марта або дуже хитра й догадлива жінка, або якимось чином дізналася про нього. І в тому, і в іншому випадку йому не випадає відмовлятися — це тільки нашкодило б. До того ж його становище й справді гнітюче. Не можна ж весь час зловживати гостинністю Вельтманів!

І все-таки Ганка не міг наважитись. Він підвів голову й запитливо глянув на дівчину, шукаючи відповіді в її очах. Ці волошкові очі дивились на нього сумовито, зосереджено і нібито заклопотано.

"Вона не хоче брати на себе відповідальність, але, здається, їй не буде неприємно, якщо я дам згоду", — так витлумачив Йосиф німу відповідь дівчини.

А стара немов читала його думки. Хитнувши головою на дівчину, промовила:

— І Нора не так нудьгуватиме.

Ганка кинув погляд на дівчину, але вона опустила очі.

— Мені треба подумати, — нерішуче відповів Ганка.

— Авжеж, подумай, — сказала Марта, усміхаючись беззубим ротом. — Завтра опівдні ми чекатимемо тебе на цьому місці.

4. РІШУЧИЙ КРОК

— Відчувало моє серце, що ця зустріч у лісі не доведе до добра, — сказав Вельтман, похитуючи головою.

Собака весело біг додому, за ним прямували Вельтман та Ганка, що зустрілися в лісі.

— Ще нічого поганого не сталося, — зауважив Танка, хоча в самого було тривожно на душі. Юнак розумів, що це не звичайні господарі, які наймають служника для дому, що він може потрапити в тяжку залежність, рівноцінну ув'язненню. Ще невідомо, які небезпеки чекають на нього в старому замку. Тільки думка про Нору трохи заспокоювала його.

— А я думаю, — вів далі Вельтман, — що найкраще для тебе — втекти якнайдалі, поки павуки, що гніздяться в замку, не обснували тебе павутиною. Мені й моїй старенькій, звичайно, важко буде розлучатися з тобою. Ми звикли до тебе, Йосифе, полюбили... Та легше знести розлуку, аніж загибель.

Йосиф схопив на льоту суху гілку, що впала з дерева, змахнув нею, ніби відганяючи невидимого ворога, і завоїсто відповів:

— Так уже й загибель. Ти сьогодні каркаєш, мов старий ворон, мій добрий Моріце.

— Старий ворон каркає тому, що бачив на своєму віку значно більше, ніж жовтороті пуцьверінки, — повчально зауважив Моріц.

— Але ми, жовтороті, також бачили дещо таке, чого старим воронам і в сні не снилось, — гарячкував Ганка. — Ти кажеш — утікати. А куди тікати? Ти ось знаєш свою ділянку, а про інший світ тільки щось чував або читав у старих газетах. Я ж сам усе бачив, на собі випробував. Ти не уявляєш, у що перетворилася наша країна. Тікати! Куди? До дідька в лапи — в Німеччину? В Словаччину? Удав міцно затиснув нас з усіх боків. А де ще є лазівка, там посилили охорону. Тисячі двоногих псів полюють по всій країні за такою дичиною, як я. Не встигну я відійти і на двадцять кілометрів од домівки, як ці нишпорки натраплять на мій слід.

— Що ж ти вирішив?

— Я просто відмовлюся од їхньої пропозиції, та й годі.

— А якщо вони не відмовляться од тебе? Якщо ти їм потрібен? Зрозумій, Ганка, що ти вже на прикметі. Не маю сумніву, що ці добродії з замка користуються підтримкою нових господарів. Відмовишся — тобі загрожує арешт.

Ліс порідшав. На невеликій галявині показалась хатина лісника. З димаря вився димок. Дбайлива Берта готувала вечерю. Собака, потягши носом, побіг швидше. Ганка і Вельтман, навпаки, уповільнили ходу. Вони хотіли вирішити справу до зустрічі з Бертою.

— Ну, то як ти вирішив? — знову запитав Моріц.

— Я піду завтра в замок, дізнаюся, що це за люди, яка робота. Не посадять же вони мене одразу на ланцюг. Можна попрацювати кілька днів. Якщо не поладнаю з ними, втечу.

Вельтман мовчки кивнув головою на знак згоди.

— А тепер веселіше, хлопче. Як перед фотографом, — сказав він, одчиняючи двері.

Цієї ночі Ганка погано спав, а рано-вранці вирушив до замка. Вельтман чекав його цілий день. Коли Йосиф не прийшов і вечеряти, захвилювалася стара Берта. Моріц заспокоював її як міг. Казав, що Ганка пішов шукати роботу. Він познайомився з вуглярами і...

— Чому ж він мені про це нічого не сказав? — недовірливо запитала Берта.

— Не знав, чи вийде що з роботою. Якщо вийде, хотів зробити сюрприз.

— Добрий сюрприз! — бурчала Берта. — Покинути нас, коли ми звикли до нього, як до сина.

— Він казав, що йому тяжко сидіти на нашій шиї.

Берта хотіла заперечити, але тільки махнула рукою, вона була дуже засмучена.

Моріц і сам не міг дочекатися ранку. Він прокинувся ще вдосвіта, поблукав лісом, а тільки визирнуло сонце, підійшов до замка. Старий почав стукати в дубові двері спершу кулаком, а потім прикладом рушниці. Удари чітко лунали в ранковому повітрі, в руїнах відгукувалась луна, але дверей ніхто не відчиняв.

Нарешті прочинилося маленьке віконечко у дверях і в ньому з'явилося обличчя сивого служника.

— Чого тобі? — сердито запитав він.

— Я хотів дізнатися про Йосифа... — "А може, Йосиф не назвав своє справжнє ім'я та прізвище", — спохватився Вельтман, — ...про юнака, який найнявся на роботу. Це мій родич.

Недаром Вельтману не відчиняли так довго. Мабуть, там радилися, бо служник передав заздалегідь обдуману відповідь:

— Я вже повідомив вас про наказ пана Брока не турбувати панів, що живуть у замку. Якщо ви ще хоч раз посмієте прийти сюди, того ж дня вам доведеться пакувати своє збіжжя і забиратися геть з цього лісу.

— Та ви про Ганку хоч слово скажіть!

Але віконечко вже зачинилось.

— А щоб тебе грім побив, старий сич! — вилаявся Моріц.

Постояв перед зачиненими дверима і повільно поплентався в ліс. До самісінького вечора він не зводив очей з вежі, сподіваючись побачити Ганку, але у вікнах вежі було темно, і ніхто не показувався. Моріц уже хотів іти додому, та в цю мить його собака нашорошив вуха і помчав до сосни, що стояла на узліссі. Спеціально навчений для сторожової служби собака не гавкав і не зчиняв анінайменшого шуму. Вельтман уважно стежив за ним. Собака вхопив щось зубами, підбіг до хазяїна і, махнувши хвостом, поклав біля його ніг. Це був невеличкий уламок цегли, замотаний у папірець. Моріц розгорнув зіжмаканий папірець і прочитав похапцем накидані рядки: "Робота неважка. Жити можна. Але умова: нікуди не виходити. Спробую кинути записку, якщо помічу тебе в лісі. Ганка".

Вельтман глибоко зітхнув з полегкістю. Йосиф живий, і йому не загрожує ніяка небезпека.

5. НОВИЙ СЛУЖНИК

Коли Ганка прийшов до вежі й постукав, Марта відчинила двері, кивнула головою, промовила: "От ти й прийшов", — таким тоном, ніби й

не сумнівалась, що він прийде, — і повела юнака вузьким коридором до кухні.

Йосиф ледве впізнав ту кімнату, в якій він прожив кілька днів після втечі з трудового табору. Тоді це була занедбана, напівзруйнована кімната з зяючими отворами вікон, вищербленою кам'яною підлогою, завалена сміттям. Тепер сміття було прибрано, дірки й щілини замазано, стіни та стелю побілено, рами вставлено. Обабіч великого вогнища виднілися полиці з блискучим мідним та алюмінієвим посудом. Ослони і кухонний стіл сяяли білою емалевою фарбою. А біля вікна стояла навіть велика клітка з зеленим папугою, якого Марта навчила надзвичайно вправно відтворювати переливи тірольських пісень "Йодль".

— Сідай, — Марта показала Ганці на ослін. — Я зараз доповім про тебе, — і вийшла.

Ганка не сів. Він з подивом озирав кімнату. Звичайно, мешканці замка не могли самі так відремонтувати нове житло. Але хто ж і коли допомагав їм? Коли і як привозили матеріали, меблі, господарське начиння? Автомобілем? Через ліс до замка дороги немає. Вона давним-давно заросла. Невже і майстрів, і матеріали, і речі доставили літаки — оті дивні літальні машини, одну з яких вдалося побачити Вельтману? Але хто ж це із звичайних громадян має літаки, та ще такої дивовижної конструкції? Тільки великі багачі або люди, яких підтримує уряд, люди, що мають велику владу й силу...

Відчинилися низькі двері, і на порозі став дідуган, якого Ганка вже бачив тої пам'ятної ночі. Старий виглядав зовсім не як мільйонер. Одягнений був у досить поношений джемпер і штани, до яких давно не доторкався утюг. Сиве волосся розпатлане. Зморшкувате обличчя давно не голене. Чорні очі сповнені внутрішнього неспокою. Моторошний погляд дуже нервової, а можливо, і не зовсім нормальної людини.

Старий мовчки стояв на дверях і безцеремонно оглядав Ганку. Йосиф уклонився. Старий кивнув головою і почав різко задавати питання:

— Скільки років? Письменний? Спиртні напої вживаєте? Скільки кілограмів вижимаєте однією рукою? Чи вмієте точно виконувати накази?.. — і, не дослухавши відповіді, вийшов.

Замість нього з'явився інший дідуган у синьому фартусі. Він сказав, що Йосифа Ганку прийнято на роботу. Суму оплати буде встановлено після тижневого випробування.

— Не скривдимо. Головне — точне виконання наказів. Поки що працюватимете на кухні, допомагатимете Марті. Попереджаю: за межі замка ні на крок, якщо не хочете мати великих неприємностей... Можна сказати й прямо: якщо не хочете попасти цього разу вже не в трудовий, а в концентраційний табір!

Старий у синьому фартусі вийшов. Йосиф Ганка стояв серед кухні, похнюпивши голову. Останні слова дідугана дуже вразили його.

Виходить, вони все знають. Ганка в їхніх руках, він бранець, раб...

Так Ганка став помічником старої Марти.

Юнак уже мав досвід домашньої роботи. Адже він допомагав дружині лісника Берті. Марта дивувалася, що він такий кмітливий, моторний, і була цілком задоволена ним. Поступово вона ставала все добрішою, відвертішою. Йосиф дізнався, що старий господар, Оскар Губерман, учений, професор, вдівець. Марта носила його дочку Елеонору ще на руках. До переїзду сюди жили в Штутгарті, в чудовому особняку на Гогенгеймській вулиці. Прекрасний вид на все місто. Доктор Губерман викладав у політехнічному інституті. У Нори був наречений, молодий учений Карл Фрей, помічник Губермана. Фрей робив якісь

небезпечні досліди в лабораторії, розміщеній на пустирі, на околиці Штутгарта. І ось... — у цьому місці розповіді Марта почала добирати слова, робити паузи, ніби остерігаючись сказати зайве, — і ось трапилось нещастя. В лабораторії стався вибух. Фрей загинув. Ця смерть напередодні весілля приголомшила Нору. Вона злягла, довго хворіла, насилу видужала, але туга й досі точить її. Невдовзі після цього професор з дочкою перебралися сюди. Досліди тепер провадить сам доктор Оскар Губерман. Але в нього, мабуть, щось не виходить.

Що не виходить? Які це досліди? Чому перебралися у Відьомський замок? Багато запитань лишилися без відповіді, але Ганка мовчав, щоб надмірною цікавістю не викликати в Марти підозріння.

Через кілька днів Ганка дістав підвищення. Старий Ганс Шмідт сказав Йосифові:

— З нинішнього дня допомагатимете мені прибирати в покоях.

— А дрова й воду носитимеш мені, як і раніше, синку, — заявила Марта.

Слідом за Гангом Йосиф піднявся вузенькими камінними сходами на другий поверх, і тут, у великій кімнаті з високою стелею, біля вузького вікна, у різьбленому старовинному кріслі Ганка вперше побачив Нору в домашній обстановці. Дівчина видалася Ганці ще бліднішою й сумнішою. На колінах у неї лежала розгорнута книжка, але погляд дівчини був спрямований у вікно. Вона тихо співала пісню Сольвейг Гріга:

О любий, верни

Моє щастя мені,

Щастя мені!..

Здавалося, вона нічого не бачить, не чує, не помічає... "Невже нещасливе кохання помутило їй розум?.." — з жалем подумав Йосиф. Він стиха кашлянув, з шумом пересунув стілець, але й це не вивело дівчину з задуми. Ганс давав Йосифові короткі накази, той швидко виконував їх. Юнакові здалося, що Ганса не так цікавить робота, як те, наскільки швидко й беззаперечно він підкоряється наказам. Слухняність — ось чого вимагали від слуги в цьому домі.

Ганка, очевидно, витримав екзамен, бо за кілька днів дістав нове підвищення: йому доручили прибирати в лабораторії, яка так його цікавила.

Та в цей час сталася пригода, яка вплинула на дальші події і, можливо, врятувала життя Ганки.

6. ГОРЕ СТАРОЇ МАРТИ

З якогось часу Йосиф помітив, що Марта чимось дуже стурбована. Вона стала неуважною, дратівливою, часто кудись ходила, зненацька замислювалась, пересмажувала м'ясо.

— У вас якісь прикрості, тітусю Марто? — запитав її одного разу Ганка. — Може, я зміг би вам допомогти?

— А чому ж, допоможи, синку, — озвалася Марта. — Скинь мені з плеч років сорок, а з рештою я й сама впораюсь.

Вона більше нічого не сказала. Але другого дня надвечір стара не витримала і поділилася своєю бідою. Все своє довге життя вона складала гроші, щоб мати копійку на старість, коли стане непрацездатною. Марта не відносила гроші в банк, а зберігала в заповітній скриньці під ліжком. Цю скриньку, де лежали гроші, зібрані завдяки винятковій економії, вона привезла з собою в замок. Але коли жінка побачила, які небезпечні досліди робить старий господар, її

охопила тривога: що коли спалахне пожежа або станеться вибух, як тоді, коли було знищено Фрея і зруйновано дощенту будинок, і її скринька загине?

Ганка спершу здивувався, що про скриньку Марта, здавалось, піклується більше, аніж про власне життя. Але, поміркувавши, вирішив, що в цьому є своя логіка, логіка людини похилого віку: голодна, безпомічна старість була для неї страшнішою за смерть, яка кладе край усім стражданням і турботам.

Марта почала шукати безпечний закапелок для свого скарбу. На деякій відстані від круглої вежі вона надибала підземний хід з цілим лабіринтом бічних ходів. В одному з них був сухий колодязь. Це місце здалося їй підходящим. На міцній прядив'яній вірьовці Марта опустила скриньку на дно колодязя, придавивши каменюкою кінець вірьовки. Час від часу з ліхтарем у руках жінка навідувалась уночі в підземелля: хотіла пересвідчитись, що скарб її цілий. Та одного разу, просуваючись вузьким підземним коридором, Марта зойкнула і зупинилася: старе склепіння в тому місці, де проникала вода, не витримало і обвалилося, засипавши вхід до колодязя.

Марта пробувала своїми старими руками розкопати завал, та мало сама не загинула під землею й цеглою, що сипалися зверху, ще дужче захаращуючи прохід. Ця робота була понад її сили.

Звернутися по допомогу до хазяїв Марта не наважувалась. Жінка мучилась кілька днів і ночей. І, майже зовсім знесилівши, вирішила розповісти про все Йосифові. Вона сподівалася, що тільки цей скромний юнак допоможе їй.

Ганка близько взяв до серця Мартине горе. Тої ж ночі він пішов з нею в підземелля. Йому було заборонено виходити з круглої вежі, але ключі од дверей зберігалися в Марти. Кілька ночей підряд, ніби змовники, Марта і Ганка ходили в підземелля. Нарешті, шлях було розчищено, і

жінка знову знайшла свій скарб. Ганка ще ніколи в житті не бачив, щоб людина так раділа, як раділа Марта, притискуючи до грудей оковану залізом скриньку. Юнак не сумнівався, що Марта відтепер — його найвірніший друг.

Стара відплатила Ганці тим, що було для нього зараз найдорожче, — своїм довір'ям і відвертістю.

Вона призналася, що професор Оскар Губерман — страшна й небезпечна людина. В Штутгарті він знався з впливовими фашистами, приїжджали до нього й генерали, а двічі його викликав до себе сам фюрер, і Губерман дуже пишався з цього. Марта випадково дещо підслухала, і в неї виникла підозра, що вибух в лабораторії і загибель Фрея влаштували фашисти. Губерман теж брав у цьому участь, принаймні знав про це.

— Ти повинен остерігатися доктора Губермана, синку.

Незабаром Марта відкрила Ганці ще одну таємницю.

До цього замка вони приїхали не одразу після Штутгарта. Спершу поселилися в пустельній місцевості в Тіролі, так само в лісі, серед гір, в самітному будинку. Там Губерман почав робити свої небезпечні досліди з вогненними кулями. В нього був служник, такий юнак, як оце Ганка. Губерман примушував його вмикати машину, а сам стояв віддалік. Одного разу вогненна куля вбила юнака. Цю смерть приховали від Нори, труп закопали, а на місце вбитого юнака найняли іншого. Та цей також загинув з тої самої причини.

Оскар Губерман наказав Гансові та Марті через поставників, що забезпечували їх продуктами, пустити серед місцевого населення чутку, нібито хлопці виявилися злодіями, обікрали їх і втекли. Але в тій місцевості було вже незручно лишатися і наймати інших людей, і Губерман переселився в цей старий замок.

— Послуга за послугу, — сказала Марта. — Я тобі відкрила велику таємницю і дам пораду, яка, може, врятує тебе од смерті. Ти можеш прибирати в лабораторії. Але якщо Губерман накаже тобі ввімкнути струм біля апарата, що, немов мідна гадюка, кільцями здіймається під стелю, не роби цього, коли хочеш жити.

Все почуте від Марти приголомшило Ганку. Він од чистого серця подякував добрій жінці, про яку був такої поганої думки спочатку.

7. БУНТ

Йосиф Танка прибирав у лабораторії рано-вранці, коли апарати було вимкнуто.

Лабораторія займала весь другий поверх круглої вежі. Це була величезна кругла кімната з високою стелею. В цій кімнаті відчинялося тільки одне вікно. Інші були щільно зачинені. Так само щільно зачинялися і єдині вхідні двері: під час дослідів у лабораторії не повинно бути протягів, анінайменшого руху повітря. Губерман охоче зачинив би й оте єдине вікно, що завжди стояло навстіж, але цього не можна було робити: вікно правило за вихід для кулястих блискавок. Протяги могли змінити напрям їхнього руху, а це дуже небезпечно. Остерігався Губерман і пилу, наказуючи Ганці якнайстаранніше висмоктувати його пилососом: адже порошинки пилу можуть нести в собі електричний заряд, можуть іонізувати повітря, і воно стане добрим провідником. У такому разі куляста блискавка піде не визначеним для неї шляхом, а повітряно-пиловим провідником. Тоді начувайся!

"Ці кулясті блискавки такі примхливі, вони ще зовсім дикі, незагнуздані. Потрібно буде ще немало часу, щоб приборкати їх, зробити слухняними. Фрей! Той, мабуть, добився б цього. На жаль, він передчасно загинув. Без нього важко. Та що зроблено, те зроблено!" — так іноді думав Губерман, спостерігаючи роботу Ганки. Часом за

роботою Йосифа стежив Ганс — старий дідуган. Але самого Ганку не залишали в лабораторії.

У глибині кімнати, проти вікна, було встановлено генератор на кілька мільйонів вольт. Хоч яка була висока стеля, в ній довелося зробити отвір для мідної трубки, схожої на змійовик, що спіраллю здіймався високо вгору. Велетенські мідні кулі, понад метр в діаметрі, правили за розрядник. Біля стіни, на однаковій відстані од генератора і вікна, містився пульт керування: високий поміст з поручнями, до якого вели легенькі гвинтові сходи. Поміст було захищено від ударів блискавки численними вістрями громовідводів.

Одного разу Губерман запропонував Ганці залишитися в лабораторії під час досліду.

"Залишитися залишусь, але вмикати струм рубильником біля генератора відмовлюсь", — вирішив Танка, пам'ятаючи Мартину пораду.

Ганка був дуже здивований, коли Губерман повів його з собою на поміст і там, на розподільчій дошці, сам увімкнув струм. Можливо, він переніс точку вмикання в це безпечне місце?

Ганці стало моторошно, коли апарат почав працювати. Спалахували електричні лампочки, дрижали й гуділи металеві предмети, на гострих кутах і вістрях з'являлися вогники... Велетенський розряд сколихнув стару вежу. Блискавка пробила відстань між кулями. Але це була не куляста блискавка. Губерман вимкнув струм. Проте на трубах генератора ще лишалась електрика. Губерман зійшов з свого містка, взяв розрядник — довгу палицю з металевими розсішками — і почав відводити решту електрики, тицяючи розсішками в генератор, немов у пащеку звіра. І генератор, наче звір, озивався на кожен рух Губермана сердитим потріскуванням, ніби клацав зубами.

— Оце й усе, — сказав Губерман, остаточно розрядивши апарат. — Нічого небезпечного, хоча без звички, певно, було б страшно!

Проте, як і гадав Йосиф, це було далеко не "все". Губерман на перший раз показав Ганці найпростіше і найбезпечніше — звичайний розряд. "Побачимо, коли справа дійде до осаджування кулястої блискавки!" Ждати довелося недовго.

— Я покажу тобі цікавий дослід, — сказав Губерман. — Як створити справжню кулясту блискавку.

— А навіщо її створювати? — вдаючи наївного простака, запитав Ганка.

— Для того, щоб збагнути таємниці природи, — значуще відповів Губерман.

І він почав готуватися до досліду, попутно роз'яснюючи дещо Ганці.

— Зараз ми виготовимо таке вогненне яблучко, в якому зосереджена сила струму в сотню амперів, а напруга в кілька мільйонів вольтів.

— А де ж генератори, електростанція? — запитав Ганка.

— О! Ти дещо тямиш в електриці, — зауважив Губерман. — Наша електростанція розташована на горищі. А генератори? За генератор править саме небо! — і Губерман скрипуче засміявся.

Ганка трохи образився. Навіщо Губерман знущається з нього? Хоч Ганка й мало знає, та все ж йому зрозуміло, що небо не може бути генератором.

А Губерман готувався до досліду. Він одкривав крани, з яких з шипінням виривався газ чи пара. Встановлював якісь вентилятори, іонізував повітря вузькими пучками радіохвиль. І бурчав:

— Це не жарт створити кулясту блискавку. Розряд відбувається між напівпровідниками, а втім, ти на цьому не розумієшся. У повітрі повинні бути водяна пара і окиси азоту. Проте це для тебе китайська грамота. Куляста блискавка примхлива й своєрідна. Бували випадки, коли вона проходила між тілом і білизною людини, не завдаючи їй шкоди, а бували й такі, коли вбивала на смерть. Вона з'являлася з печі або з душника і вилітала в кватирку. А іноді розривалася в будинку, спалюючи і будинок, і мешканців. З нею треба пильнувати. От і готово. Тепер слухай уважно. Ти станеш ось у цій ніші. Тут безпечно. В ніші розподільчий щит. Кожен важіль має номер. Дуже просто. Я піднімусь на місток верхнього пульта керування. Ввімкну установку. Куляста блискавка з'явиться ось тут. Вона повинна вийти на середину лабораторії. Я показуватиму тобі номери, і ти повертатимеш відповідний важіль. Ми виведемо блискавку прямісінько у вікно. Зрозумів?

— Зрозумів.

— Ставай у нішу.

— В нішу я не стану, пане професор, і рубильників не чіпатиму, — рішуче відповів Ганка.

— Тобто як це не будеш? — з великим подивом спитав Губерман. — Чому?

"Як пояснити Губерману, не виказуючи Марти?" — подумав Ганка і одразу ж відповів тоном простака:

— Тому що я боягуз, пане професор. Я боюся кулястої блискавки. У мене вже тепер тремтять руки й ноги.

Така відвертість трохи заспокоїла Губермана. Він навіть посміхнувся і промовив:

— Зроду б не подумав, що такий бравий хлопець може бути боягузом. Соромся, Ганка! Страхи твої безпідставні. Куляста блискавка — безпечна штука. Зовсім безпечна, запевняю тебе!

Ганка заперечливо похитав головою.

— Ти не віриш мені? — запитав Губерман.

— Ви ж самі казали, пане професор, що куляста блискавка капризна й примхлива.

Губерман розсердився. Він не сподівався, що "цей чеський тюхтій", як він називав Ганку поза очі, вміє запам'ятовувати, робити висновки і заперечувати, користуючись його ж, Губермановими, словами.

— От віслюк! Виходить, ти нічого не зрозумів. Адже я говорив про природну кулясту блискавку, а це ж штучна...

— Проте сила струму в ній сотня тисяч амперів, — не здавався Ганка, — а напруга — мільйони вольтів...

— Але ж ми керуємо нею! — гарячкував Губерман.

— Ще не досить успішно, — зауважив Ганка і прикусив губу. Здається, він бовкнув зайве.

Губерман насторожився. Жмутки його темних брів зійшлись до перенісся. Він навіть трохи зблід і запитав глухим голосом:

— Звідки ти можеш про це знати?

— Я на власні очі бачив ваші кулясті блискавки, коли блукав лісом, — відповів Ганка. — Досить хоч трошки щось тямити, і стане зрозуміло, що вони найчастіше летіли туди, куди їм, а не вам бажається.

Губерман хотів заперечити Ганці, довести йому, ніби блискавки підкорялися його наказам, але промовчав. Йому стало ясно, що словами нічого не вдієш. Ганка виказав твердіший характер, ніж можна було сподіватись, більшу кмітливість. До того ж, може, йому дещо відомо... Хіба не міг він з високого дерева побачити, як куляста блискавка убила служника — його попередника? Ні, Губерману не потрібні такі помічники. З Ганкою треба покінчити...

— Зухвалий хлопчисько! — закричав Губерман. — Ти мусиш беззаперечно виконувати всі мої накази!

— Посилати себе на смерть я не дозволю! — в свою чергу крикнув Йосиф.

Губерман розлютився. Він затряс кулаками, мов несамовитий, зарепетував не своїм голосом:

— Бунт? Це бунт? Так я примушу тебе підкоритися, негіднику.

Старий професор кинувся до сходів, що вели до головного пульта керування, замкнув за собою двері, щоб Ганка не міг побігти за ним у це безпечне місце, вискочив на поміст, відсапався, перехилився через поручні і промовив уже тихше зловісно-урочистим голосом:

— Так ось. Побачимо тепер, як ти бунтуватимеш. Зараз я вмикаю струм і...

— Вмикайте скільки завгодно, — промовив Ганка і попрямував до дверей.

Губерман хрипко зареготав:

— Помиляєшся. Нема ходу! Не вийдеш! — крикнув він. — Двері замкнені на засув ззовні. Ганс засунув їх. Ти в пастці. Можеш вистрибнути тільки у вікно, якщо тебе не лякає висота сьомого поверху. Ха-ха-ха! Можеш кричати — ніхто не допоможе тобі. Не хотів коритися добровільно — сама блискавка змусить тебе послухатися!

Ганка смикнув двері і пересвідчився, що вони замкнені. Нахиливши голову, він підбіг до вікна, а Губерман увімкнув струм. Здавалося, загуло, застогнало навіть повітря. Ганка мимоволі відступив од вікна до ніші, позираючи на велетенські кулі-розрядники. Але куляста блискавка виникла десь в іншому місці. Яскраве світло за імпульсивним генератором сповістило про її появу. Вона народилася в просторі між двома дископодібними напівпровідниками, одірвалася, як одривається від трубки мильна булька, і повільно попливла на середину лабораторії. Ганка мружився від сліпучого сяйва, але не міг не дивитися на біло-лілову кулясту блискавку. Він почув легкий тріск і шипіння, мовби хто бризнув на розпечену плиту. Можливо, це шипіло вологе повітря, доторкаючись до поверхні кулі, що мала температуру кілька тисяч градусів.

— Ховайся в нішу, якщо тобі дороге життя! — крикнув Губерман. — Поверни рубильник номер два!..

Ганці не залишалося нічого іншого, як підкоритися. Він став у нішу і вже поклав руку на рубильник, як двері зненацька відчинилися і на порозі з'явилася дівчина... — Норо!.. — Над головою Ганки пролунав протяжний крик. Нарешті оволодівши собою, Губерман промовив якомога спокійніше. — Норо! Зараз же вийди! Негайно! І зачини за собою двері! Я наказую тобі, Норо!

Дівчина тільки частково виконала наказ — зачинила за собою двері, але з лабораторії не вийшла. Вона навіть ступила два кроки вперед.

Яскраве світло блискавки надавало її блідому обличчю примарного виразу. Вона скидалася на привид. Простягла руку вперед.

— Не простягай руки! Не ворушись! — несамовито закричав Губерман. — Рубильник два! Рубильник три! — це вже стосувалося Ганки. Йосиф підкорявся. Але куляста блискавка, ця засліплююча, але сліпа убивця, замість того щоб вилетіти у вікно, почала виписувати по лабораторії складні петлі, ніби вишукуючи жертву. А Нора з моторошним спокоєм стояла, не звертаючи уваги на блискавку.

— Не треба більше дослідів. Не треба більше смертей. Йосифе, ідіть звідси негайно!.. — вигукувала вона.

Вогненна куля швидко піднялася до стелі, а потім стала повільно знижуватись, наближаючись до Нори...

— Третій... П'ятий рубильник... — Губерман дико зойкнув і кинувся сходами вниз...

8. ПІЗНІЙ ГІСТЬ

Моріц і Берта вечеряли. В лісі шуміла буря. Дощ періщив по вікнах. Спалахнула блискавка. Гірська луна вигравала громовим гуркотом. Біля дверей лежав собака і ворушив вухами, поводячи головою з боку в бік.

— Чомусь наш Сірко непокоїться, — сказав Моріц, поглядаючи на собаку.

Моріц підвівся з-за столу. Одразу ж схопився й Сірко. Та в цю мить хтось постукав у вікно.

— От бач, я ж казав! — Моріц відчинив двері. Шум вітру й дощу вдерся в хатину. — Хто там?

— Дозвольте ввійти перехожому, — почулося з темряви.

— Добрій людині у нас завжди знайдеться притулок. Заходьте, — відповів Моріц.

Пригнувши голову, до кімнати зайшов високий худорлявий молодик. На ньому був промоклий до рубця тірольський костюм, за плечима — похідна сумка; вуса й борода давно не голені.

— Проходьте до вогнища обсохнути. Я зараз підкину дров, — гостинно припрошувала Берта юнака, підсуваючи грубе дерев'яне крісло до вогню.

— Ні, ні, спасибі, я краще посиджу біля порога, поки з мене стече вода, — відказав подорожній.

— Що за церемонії, пане?

— Називайте мене Карл, — відповів юнак.

— Не соромтеся, пане Карл, — вів далі Моріц. — Я дам вам свій одяг, а цей до ранку висохне.

Карл подякував. Через кілька хвилин він уже сидів за столом, переодягнений в сухе, і з апетитом вечеряв. Берта непомітно стежила за ним, не забуваючи пригощати. Скільки йому може бути років? Не більше як тридцять. Але поміж бровами пролягли різкі зморшки, обличчя втомлене, очі сумні. Жаліслива Берта зітхнула: "І цьому, мабуть, не легко живеться". Проте ні вона, ні Моріц не розпитували захожого, звідки він, чому прийшов, терпеливо ждучи, що він сам розповість про себе.

Після вечері Карл сів у крісло біля вогнища, потягнувся з насолодою, як людина, що може, нарешті, відпочити, закурив вигадливу фарфорову люлечку і задрімав.

Довгим і складним був шлях, який привів Карла до лісникової хижки.

Карл Фрей був молодим талановитим ученим-фізиком. Працював він під керівництвом професора Оскара Губермана, але був значно талановитіший за свого старого вчителя. На думку Губермана, його учень Фрей — "людина з іскоркою, хоча трохи дивакувата". А дивацтва Карла Фрея полягали в тому, що він був непрактичним ідеалістом. Для самого Губермана наука була тільки засобом для досягнення особистої мети — слави, високих окладів, блискучої кар'єри. І коли до влади прийшли нові хазяї — фашисти, які зажадали, щоб наука служила їм, — Губерман залюбки віддав себе і свої знання в їхнє розпорядження, вступив до фашистської партії і швидко заслужив милість нових правителів. Уміти добре влаштуватися! Чи не це найвище мистецтво життя?

Фрей щодо цього був людиною зовсім протилежною. Він ніколи не думав про себе. Не цікавився політикою. Гадав, що досягнення науки самі по собі можуть забезпечити людству щасливе життя. Він цілком серйозно вірив у те, що, рухаючи науку вперед, наближає золотий вік на землі. Саме оцим дивацтвом юнак і прихилив теж мрійливе серце дочки свого вчителя, Елеонори, або Нори Губерман. З яким захватом і натхненням розповідав він їй про свої праці, мрії, фантазії. Сам собі Фрей видавався дуже практичною людиною. Він не міг зрозуміти, чому інші практичним вважають тільки того, хто особисті інтереси ставить понад усе.

"Подумайте, Норо, хіба я не практичний? Сотні вчених, як і я, вивчали і вивчають космічні промені. Фізичну природу цих променів уже добре досліджено. Але звідки вони надходять і що є причиною їхнього виникнення, ми ще не знаємо. А поки вчені б'ються над розв'язанням цих загадок, що становлять суто теоретичний інтерес, я підійшов до

космічних променів зовсім з іншого, практичного боку. В цих променях закладена величезна енергія. Із світових просторів на земну кулю безупинно ллються цілі потоки дарової енергії — мільйони кінських сил, які тільки треба загнуздати. Чи таке можливе? Так. За вуздечку можуть правити свинцеві фільтри, що, немов віжки, стримуватимуть космічну швидкість "космічних коней", яку неможливо застосувати в земних умовах. І мої розрахунки підтверджуються.

А які незвичайні перспективи це відкриває, Норо! Застосувавши енергію космічних променів, люди стануть титанами, для яких не існує ніяких труднощів. Величезна кількість енергії створить достаток усіх земних благ, всього, що потрібно для людини. Боротьба, війни втратять своє значення. Настане справжній золотий вік".

Нора з захватом слухала Фрея. Хлопець і дівчина покохали одне одного, і Оскар Губерман після деякого вагання дав згоду на шлюб — через рік після заручин.

Ця обережність Губермана пояснювалась тим, що становище нареченого було ще непевне. В урядових колах були дуже невдоволені з того, що Фрей відмовився вступити до фашистської партії. Його мрії про золотий вік вважали маячнею, а його самого — в найкращому разі ідеалістом, мрійником. Всього цього було цілком досить, щоб погубити його кар'єру, якщо не життя.

Роботами молодого вченого про використання енергії космічних променів зацікавилися деякі військові спеціалісти, про що Фрей навіть гадки не мав. Не підозрівав Фрей і того, що ці генерали, діючи через Губермана, вирішили його долю: Губерману було наказано всіляко допомагати Фрею в його роботі, не рахуючись ні з якими витратами, але по можливості не вводячи в курс цієї роботи інших працівників.

Якщо Фрей упорається з завданням і одержить енергію космічних променів, його дальшу долю буде визначено спеціальним

розпорядженням. Головне, сам Губерман має брати якнайбезпосереднішу участь в усіх цих роботах, знати їх так, щоб потім провадити самостійно, без Фрея.

А Фрей радів, коли для його дослідів несподівано збудували лабораторію на безлюдній околиці міста, відпустили кошти на обладнання, швидко й старанно виконали всі його замовлення на нову складну апаратуру. Яка увага до науки і наукових працівників! Те, що йому не давали помічників, не дуже засмучувало Фрея, бо він звик працювати сам.

Робота посувалася успішно. Апарат, який мав давати енергію космічних променів, було створено. Губерман запропонував зробити досліди по конденсуванню цієї енергії у вигляді кулястої блискавки. Фрей не зовсім розумів мету такого досліду, та від роботи не відмовився, хоча наполегливо розпитував учителя, яку практичну користь можуть дати ці досліди. Губерману ці розпитування не дуже подобалися. Він відповідав невиразно.

Та одного разу, коли Фрей був особливо захоплений роботою і мріями про особисте щастя, йому довелося впасти з неба світлих надій у прірву якнайгіркішого розчарування.

Це сталося одного жаркого літнього вечора. Губермани жили на дачі. Кінчивши роботу в лабораторії, Фрей, як звичайно, поїхав на дачу, щоб побачитися з своєю нареченою.

Він швидко пройшов садом на веранду, де його завжди чекала Нора. Дівчини не було. Фрей хотів гукнути її і ввійти до вітальні, коли раптом почув голоси, що доносилися через відчинене вікно з Губерманового кабінету, причому в розмові часто згадувалося його ім'я. Те, що учений почув, кинуло його в дрож.

"Що ж робити з Фреєм?" — запитав Губерман.

Чийсь солідний басок спокійно відповів:

"Фрей нам більше не потрібен. Його треба усунути".

Фрей закам'янів, перетворившись у слух. За кілька хвилин він дізнався про жахливі речі. Йому стало відомо, що його наукові відкриття, якими він мріяв ощасливити людство, фашисти мають намір застосувати для війни — убивати беззахисних жінок і дітей. Вони вирішили, що Фрей уже зробив свою справу, тепер її доведе до кінця Губерман... Учений дізнався навіть про час своєї страти: його вирішили знищити вибухом в лабораторії в один з найближчих днів між шостою і пів на сьому вечора.

"В цей час, — гудів басок невідомого відвідувача, — з лабораторії йдуть навіть прибиральник та сторож, а Фрей частенько залишається сам працювати далі. Затямте собі це добре, щоб ви принаймні за десять хвилин до шостої вийшли з лабораторії".

Фрею здалося, що земля захиталася в нього під ногами, а небо падає на землю. Прощайте мрії про золотий вік людства, про наукову роботу! Прощайте надії на шлюб, на любов! І хто ж це так легко засуджує його на смерть, хто бере участь у вбивстві? Батько нареченої!

Хитаючись, Фрей зійшов з веранди і тихо почвалав через сад. На щастя, його ніхто не помітив.

Другого дня Фрей вирішив піти в лабораторію, прикинувшись, наче нічого не знає, і пильно стежити за всім. "Мабуть, вони підкладуть пекельну машину".

Залишившись наодинці, вчений якнайретельніше обшукав усю лабораторію, але пекельної машини не виявив. Зате він зробив дуже важливий застережний захід: в задній кімнаті лабораторії були невеликі двері, що вели в сад. Через ці двері ніколи не ходили, і вони завжди

були замкнені, причому ключ давно загубився. Першого ж дня, дізнавшись про ту страшну новину, Фрей зробив у майстерні ключ і непомітно відімкнув двері. Головний вхід вів на широку алею, що упиралася в автостраду, і був весь на видноті. А ці невеличкі двері відчинялися одразу в густий сад.

О п'ятій годині вечора додому йшли прибиральники і швейцар, а Фрей лишався сам. За ним ніхто не стежив. За п'ять хвилин до шостої він виходив з лабораторії через задні двері, йшов аж у кінець саду, там лягав у невеличку траншею, яку сам собі викопав, і, тамуючи биття серця, стежив за годинником. Стрілки показували пів на сьому. Сьогодні небезпека минула. Вчений повільно підводився, йшов у лабораторію і трохи згодом, уже в пальті і капелюсі, виходив через головний вхід. Щодня йому доводилося переживати надзвичайно напружені тридцять хвилин. Та на цьому моральні тортури Фрея не кінчались. Щоб не викликати ніяких підозрінь, він мусив щовечора ходити до Губерманів, потискувати руку зрадникові, зустрічатися з коханою дівчиною, щастя якої хотів зруйнувати рідний батько... Фрей мусив удавати веселого й радісного. Це було найважче і не завжди йому вдавалося. Нора помічала, що його обличчя зненацька ставало заклопотане. Вона запитувала його, що сталося. Юнак заспокоював її як умів.

Але довго так тривати не могло. Бували хвилини, коли Фрей думав покінчити з собою. Однаково він людина приречена. Виникали й інші думки: може, самому висадити в повітря лабораторію з установками й апаратами? Та це була марна справа — Губерман мав копії всіх креслень і розрахунків. Ні, таки найкращий вихід — пережити власну смерть, а там видно буде, що робити далі.

І цей вирішальний день, і ця хвилина настали. О шостій годині двадцять дві хвилини, коли Фрей лежав у своїй траншеї, земля сколихнулася, пролунав страхітливий вибух, повітряна хвиля промчала садом, ламаючи дерева, а в небо здійнявся вогненний стовп, оточений густим клубом диму. Посипались уламки. Все це тривало кілька секунд. Фрей вискочив з траншеї, підбіг до муру і переліз. За муром починався

ліс. Тут можна було сховатись, поки мине перший переполох, викликаний вибухом.

Що буде далі? До Фрея дуже добре ставився старий Фріц, інвалід імперіалістичної війни, сторож лабораторії. Він жив з дочкою Анною у маленькому будиночку на околиці міста. Пізньої ночі Фрей постукав у віконце до Фріца і відверто розповів йому про все, що сталося.

В цьому будиночку Фрей і прожив перші дні після вибуху. Він з приємністю прочитав у газеті, яку з лукавою усмішкою приніс йому Фріц, повідомлення про свою смерть, що сталася внаслідок вибуху. В повідомленні говорилося, що покійний молодий учений, пан Фрей, став жертвою необережності.

Отже, друзі Губермана і сам професор упевнені, що Фрей загинув. Ну що ж, як покійникові Фрею навіть легше буде переховуватись. Але як цю подію сприйняла Нора? Бідна дівчина! Фрею так хотілося втішити її, повідомити, що він живий. Та навіщо? Все одно він втрачений для неї. Краще нехай Нора одразу переживе цю втрату... Проте Фрей усе-таки попросив Фріца і Анну якось довідатись, що робиться в Губерманів. Невеселі справи! Нора захворіла, дізнавшись про загибель нареченого. Батько втішав її, сватав за якогось лейтенанта, але дівчина ні про яких женихів і слухати не хотіла.

Потім пішла чутка, що Губермани несподівано кудись виїхали. Куди? Чому? Фрей пересвідчився, що через бідних, але відданих людей можна дізнатися про все значно швидше й докладніше, ніж через розшукні агентства. Адже, переселяючись на нове місце, без пакувальників, вантажників, шоферів не обійдешся. І незабаром Фрей узнав, що Губерман переїхав у глухий закуток Тіроля, де провадить досліди, розпочаті Фреєм.

А що ж робити далі самому Фрею? Йому допоміг Фріц. Старий солдат-інвалід, що скуштував страхіть імперіалістичної війни, багато

розмовляв з молодим ученим. Згадуючи пережите, зазираючи в майбутнє, він говорив про те, скільки неймовірних страждань, горя, смертей може завдати нове знаряддя винищення — куляста блискавка. І поступово Фрей дійшов до висновку, що треба розшукати Губермана, знищити машину, а можливо, й самого професора.

Попрощавшись з Фріцем і зібравши потрібні відомості, Фрей вирушив на розшуки Губермана. Так після багатьох небезпечних пригод Фрей зявився у хатині лісника Моріца.

9. ОСТАННЄ ПОБАЧЕННЯ

Фрей потягся, сховав загаслу люльку і запитав Моріца, чи не зміг би він завтра вранці провести його до замка.

— Дорогу я й сам знайду, — додав Фрей, — але, можливо, мені знадобиться ваша допомога.

— Я весь до ваших послуг, — відповів Моріц.

Другого дня об одинадцятій годині ранку, коли, за розрахунками Фрея, в замку уже всі були на ногах, а Губерман працював у лабораторії, Фрей і Моріц підійшли до вежі. Їм відчинила Марта. Побачивши Фрея, якого вважала покійником, вона голосно скрикнула, голова й руки в неї затіпались.

— Не лякайтеся, добра Марто, — промовив Фрей. — Я не привид. Проведіть мене швиденько до професора Губермана...

— До професора!.. — зойкнула Марта, тремтячи всім тілом. І додала: — Серед білого дня... Покійник приходить до покійника...

Марта стояла, похитуючи головою, як китайський болванчик, а Фрей і Моріц, обминувши її, піднялися на верхній поверх і відчинили двері в лабораторію.

Посеред кімнати на підлозі, широко розкинувши руки, лежав горілиць Оскар Губерман. Його сиве волосся розметалося по кам'яних плитах. На скроні виднілася темно-синя плямка завбільшки з вишню. Біля Губермана стояв навколішках Ганс. Поблизу вікна сиділа Нора і байдуже широко розплющеними очима дивилася поперед себе. Ганка із склянкою в руках умовляв дівчину випити води, але вона не помічала його.

Побачивши прибулих, Ганка підбіг до Моріца і в кількох словах розповів, що сталося тут за кілька хвилин до їхнього приходу.

Та найголовніше було зрозуміло без слів. Куляста блискавка вбила професора Губермана. Фрей мимоволі полегшено зітхнув. Губермана вже немає, лишилось тільки знищити апарат. Якщо навіть у когось зберігаються копії креслень і розрахунків, то без Губермана важко буде наново сконструювати апарат, який даватиме енергію космічних променів.

А що ж робити з Норою? Фрей підійшов до дівчини, взяв за руку, покликав на ім'я. Вона не впізнавала його.

— Коли блискавка вдарила професора, фрейлен Нора впала, — пояснював Ганка. — Я підвів її, посадив на цей стілець. Вона незабаром розплющила очі, але весь час сидить отак — непорушно, не мовлячи ні слова, ніби її громом вразило.

"Бідолашна дівчина! — подумав Фрей. — Вона надто приголомшена. Можливо, свідомість повернеться до неї. Забрати її з собою? Неможливо. Адже я тепер жебрак, утікач, викреслений із списку живих. Якщо мене й відновлять у цьому списку, то тільки для того, щоб викреслити наново,

остаточно й безповоротно. Не помилують і Нору, якщо вона піде зі мною. Ні, нам треба розлучитися. І, можливо, це навіть на краще, що Нора зараз в такому стані і не впізнала мене..."

Фрей ще раз поглянув на скам'яніле обличчя коханої дівчини, зітхнув і рішуче піднявся гвинтовими сходами на горище, де мала бути машина космічної енергії. За кілька хвилин з усім було покінчено. Чарівні ворота, через які невпинним потоком линула енергія космічних променів, було зруйновано, перетворено в безформний мотлох. Космос знову став далеким і неприступним. Винахід, який, на думку Фрея, мав принести людству нову щасливу еру, знищено.

Імпульсивний генератор та апарати для створення кулястої блискавки можна не чіпати. Такі речі вже відомі...

Проходячи востаннє мимо дівчини, Фрей зупинився. Хотілося на прощання сказати їй кілька слів, хоча вона й не зрозуміла б його. Пробач. Прощавай!..

Попрощавшись з Гансом та Мартою, Фрей, Моріц і Ганка залишили Відьомський замок.

Моріц запропонував зайти до нього поснідати. До речі, Берта побачиться з Ганкою. А потім... Потім Фрей і Ганка підуть шукати своєї долі. Може, їм пощастить вирватися з цього пекла.

© БЄЛЯЄВ О. Р. Небесний гість: Повість та оповідання. — К.: Молодь, 1963. — 256 с. — (Пригоди. Подорожі. Наукова фантастика).

© ЮРЕЧКО К. І., переклад з російської, 1963.